

HAJDÚ ZOLTÁN

**ÁLLAMOSODÁSI FOLYAMATOK
A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN
A XX. SZÁZADBAN**

ÚJ TUDOMÁNYOS ZSEBKÖNYVTÁR

BŐLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

HAJDÚ ZOLTÁN

**ÁLLAMOSODÁSI
FOLYAMATOK
A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN
A XX. SZÁZADBAN**

TYPOTEX

A könyv megjelenését
az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatta.

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

© Hajdú Zoltán, Typotex, Budapest, 2023
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

Lektorálta Hardi Tamás
Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

A kutatás az OTKA 134903 számú projektjében készült.

ISBN 978 963 493 209 3

ISSN 2939-6131

Kedves Olvasó!
Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról, akcióinkról a www.typotex.hu
és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó
Alapította Votisky Zsuzsa, 1989
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Németh Kinga
Felelős szerkesztő: Kovács Zoltán
Tördelés: Jankovič Milán
Borítóterv és tipográfia: Somogyi Péter
Nyomta és kötötte: OOK-PRESS Nyomda, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

TARTALOM

BEVEZETÉS	9
1. MEGJEGYZÉSEK A GLOBÁLIS ÁLLAMOSODÁSI FOLYAMATOKHOZ	13
2. BEPILLANTÁS EURÓPA HOSSZÚ TÁVÚ ÁLLAMOSODÁSI FOLYAMATAIBA	23
3. A KÁRPÁT-MEDENCE ÁLLAMFÖLDRAJZI KÉPÉNEK TÖRTÉNELMI VÁLTOZÁSAI	41
3.1. A Kárpát-medencéről	42
3.2. A Kárpát-medence államosodási folyamatai	57
3.2.1. <i>A Kárpát-medence államtörténeti sajátosságai a magyar honfoglalás előtt</i>	57
3.2.2. <i>A magyar korszak államfejlődési fordulópontjai 1918-ig</i>	60
3.2.3. <i>Az Osztrák–Magyar Monarchia (1867–1918) a történetiség és a modernitás határán</i>	65
3.2.4. <i>Az OMM soknemzetiségű jellegének geopolitikai kihívásai</i>	66
4. MAGYARORSZÁG ÁLLAMTÖRTÉNETI FORDULÓ- ÉS TÖRÉSPONTJA (1918 ŐSZE – 1920 NYARA)	73
4.1. Hazardírozás vagy potenciális megoldási kísérlet?	81
4.2. Trianoni végjáték és az I. világháborús trauma következményei	85

5. A BALKANIZÁLÓDÁS KÖVETKEZMÉNYEI A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN, 1920–1937	89
5.1. Az új szomszédság, 1920–1937	91
5.1.1. Ausztria – a vesztetárs szomszéd	93
5.1.2. Csehszlovákia – az északi szomszéd	97
5.1.3. Románia – a legnagyobb „örökös”	100
5.1.4. Jugoszlávia – a déli tengeri kapu lehetősége	102
6. MAGYARORSZÁG A TERÜLETI REVÍZIÓS POLITIKA VAGY AZ ÚJ SZOMSZÉDSÁGI ÉS EURÓPAI BEILLESZKEDÉS VÁLASZÚTJÁN 1938-IG	105
7. ORSZÁGMEGSZŰNÉSEK, ORSZÁGALAPÍTÁSOK, ORSZÁGGYARAPODÁSOK ÉS A HÁBORÚ	113
8. A II. VILÁGHÁBORÚS VERESÉGTRAUMA ÉS HOSSZÚ TÁVÚ KÖVETKEZMÉNYEI, 1944–1989/1990	127
8.1. A „lebegés” bizonytalanságai, 1945–1948	129
8.1.1. <i>A magyar béke-előkészítés legfontosabb földrajzi összefüggései</i>	136
8.2. Magyarország és szomszédsága a kétpólusú, megosztott világ keretei között, 1949–1990	143
8.2.1. <i>A „táborok” és rendszerhatáraik Európában, 1949–1990</i>	143
8.2.2. <i>Magyarország a szovjet szövetségi rendszerben (Egy megszállt ország korlátozott szuverenitása)</i>	150

9. A HIDEGHÁBORÚS VERESÉG UTÁN (ÚJ VILÁGREND, ÚJ EURÓPAI STRUKTÚRÁK, ÚJ INTEGRÁCIÓS PÁLYÁK)	165
9.1. Magyarország politikai földrajzi helyzetének, szomszédsági környezetének átalakulása a kétpólusú világ összeomlása után	166
9.2. Magyarország a „szürke zónában” (A Varsói Szerződésből és a KGST-ből ki – de hova?)	170
9.3. Átalakuló szomszédsági környezet a magyar államhatárok változása nélkül	173
9.3.1. Jugoszlávia véres szétesése	174
9.3.2. A Szovjetunió szétesése	178
9.3.3. Csehszlovákia „bársonyos szétválása”	182
9.4. Magyarország új integrációs pályán	183
9.4.1. Úton a NATO-ba	184
9.4.2. Az Európai Unió tagja	187
10. ÖSSZEĞZÉS	191
IRODALOM	195

BEVEZETÉS

Mottó: *Der Staat über alles?*

Ha átlapozunk egy történelmi atlaszt, azt láthatjuk, hogy az emberi történelem egyik meghatározónak tekinthető folyamata az, hogy a Föld felszíne az államtalan állapotból a modernitás időszakára eljutott a szinte teljes térkitöltésű államterületi felosztásáig. (Az Arktisz nagy része és az Antarktisz sajátos, különleges földrajzi kivételeknek számítanak.) Az államtalantól a formálódó államcsírákon keresztül az államoknak tekinthető területi képződményeken át a teljesen modernnek számító állami felosztottságig (mely alatt természetes módon többször változott az állam fogalma és funkciója) vezető történelmi folyamat mintegy ötezer év alatt játszódott le, de van olyan átfogó, globális történelmi folyamat-elemzés is, amely szerint mindez hosszabb időt vett igénybe.

Ha a különböző időszakokra vonatkozó térképlapokat (időmetszeteket) kicsit részletesebben megvizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy az államok színes foltjai – az elsődleges kialakulástól kezdve – szinte folyamatosan változtak, a Föld felszínének politikai-területi felosztása időnként alapvetően újrendeződött, államok, birodalmak tűntek el, mások pedig

megszerveződtek. Elsődleges élményünk a permanens államterületi változások folyamatának a felismerése lehet.

Ha a „kontinenslapokat” nézzük, történeti korszakokként jelentős különbségeket láthatunk az Óvilág (Afrika, Ázsia, Európa) és az Újvilág (Amerika, Ausztrália) államfejlődési (államalakulások és -megszűnések) tendenciáiban. Egyes kontinenseken gyakoribbak, míg másokon ritkábbak voltak az alapvető átrendeződések. Találunk olyan területeket is (főleg a szigetek), melyek politikai-uralmi tekintetben viszonylag kevés változást mutatnak.

Ha az „országlapokra” fordítjuk tekintetünket (bármilyen nemzeti kiadású tudományos vagy akár középiskolai történeti atlaszt vizsgálhatunk), azonnal egyértelművé válik, hogy a globális, a kontinentális folyamatábrázolások mellett kiemelkedő jelentőségű a „nemzeti történelem” térbeli folyamatainak megjelenítése minden nemzet számára. Többször megtörtént, hogy a szomszédok felosztottak egy-egy államot (ennek legtragikusabb esete Lengyelország), majd az újjászületett, esetleg eltérő határokkal. A szomszédos országok nemzeti tértörténeti „tudása”, s annak térképi ábrázolásai nem minden időszakra vonatkozóan esnek egybe, gyakran „elábrázolják” egymás területeit.

Egy állam megszűnése sohasem jelentette a földrajzi terület és az azon élő népesség „eltűnését”, hanem csak a korábbi politikai állam szervezetének a felszámolását, integrálását egy új államba. Az állam megszűnése vagy területének nagymértékű megcsönkítése az érintett közösségek számára a legtöbb esetben tényleges törést okozott, hatása kiterjedt a közösség életének minden vonatkozására.

Európa politikai térképe a XVII. század elejétől a XIX. század elejéig a nagy kontinentális háborúk (a harmincéves,

a Napóleonhoz kötődő) „végeredménye” következtében alakult át. (A harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békerendszer új európai államrendet teremtett 1648-ban.) A „győztesek rajzolták az új határokat”, bár egyes területeken megjelentek a kompromisszumra való törekvések is.

A világ és Európa XX. századi történetét három globális háború (az I. és a II. világháború, valamint a hidegháború) formálta. A háborúk államosodási következményei rendkívül kiterjedtek voltak. Birodalmak és államok tűntek el, a békeszerződések új államokat kreáltak, szövetségi rendszerek alakultak át. A korábbi európai hagyományoknak megfelelően a győztesek rendezték újra a kontinens politikai térképét.

A hidegháború időszakában végbement a gyarmati rendszer felszámolása, valóságos új államalapítási hullámról kell beszélnünk főleg Afrikában és Ázsiában. Nagy-Britannia gyarmati uralma inkább békésen, Franciaországé több véres háborúval ért véget. Minden volt gyarmati terület lakossága önálló államot akart, s többségük alapított is a gyarmati múltból örökölt minden belső megosztottság ellenére, mert úgy látták a korábbi politikai folyamatokat, hogy csak a saját állam biztosíthatja a felemelkedésüket. (Több esetben csalódnuk kellett).

A Szovjetunió hidegháborús veresége alapvető államföldrajzi változásokat is eredményezett. Az európai föderatív berendezkedésű szocialista országok (Csehszlovákia, Jugoszlávia) felbomlottak, s a Szovjetunió is alkotó elemeire hullott. Az átalakulásokban a belső és külső hatások egyértelműen összekapcsolódtak.

E rövid kötetben a XX. századi államosodási folyamatokat elemzem a Kárpát-medence térségében. A vizsgálódás mind-

végig elsősorban politikai földrajzi (államföldrajzi) szemléletű. Mind történetileg, mind pedig a XX. században jelentős államterületi átrendeződések zajlottak le a földrajzi nagytájságban, államok tűntek el, új államok keletkeztek, illetve alakultak újjá. A térségben élő minden nemzet folyamatosan törekedett saját államának létrehozására, illetve megtartására.

A társadalom és a földrajzi környezet közötti kapcsolatrendszer filozófiai tételezése Platóntól és Arisztotelésztől kezdve folyamatosan jelen van az emberi gondolkodásban. Mind a földrajzi determinizmus (mely felfogásban erőteljesnek tekintették a természeti környezet hatását), mind a földrajzi nihilizmus (melyben alig tételeztek befolyást a társadalmi folyamatokra) mély hagyományokkal rendelkezik. A földrajzi posszibilizmus (ebben a megközelítésben a földrajzi környezet lehetőségeket kínál, ezeket a társadalom aktualizálja) a XIX. század második felében jelent meg. Az államok folyamatos és gyors változásai (alakulás, megszűnés) önmagában véve azt mutatja, hogy nem a természeti földrajzi környezet, hanem a társadalom, gazdaság és államformáló (romboló) erők mozgatták elsődlegesen a folyamatokat, bár a befogadó földrajzi környezet hosszú távú hatásai sem negligálhatóak.

A kötet összeállításakor kompromisszumot kellett kötnöm a hivatkozások tekintetében. A magam hivatkozási lehetőségeit szinte teljesen kiiktattam, a témakörben végzett három évtizedes kutatásaim publikációs adatai megtalálhatóak az MTMT-ben. A kötet nyomdatechnikai elvárásai miatt csak fekete-fehér ábrák közölhetők, ez nagyban korlátozta a szemléltetőanyag megválasztását. Egy jobb történelmi atlasz segítségével „színesben” is lehet követni az érintett átalakulási folyamatokat.

1. MEGJEGYZÉSEK A GLOBÁLIS ÁLLAMOSODÁSI FOLYAMATOKHOZ

Az első államok (a nagy folyamvölgyi kultúrák területén) nem ideológiai célok, hanem a történeti fejlődés gyakorlati termékei, következményei, induljunk ki bármilyen jellegű és tartalmú államkeletkezési elméletből. Szinte minden területen azonnal megjelent az állam belső felépítésének, működésének „megideologizálási szükséglete”, különösen az első számú vezető tekintetében.

Egy-egy korai történeti időszak létező, együtt élő államainak pontos számát rendkívül nehéz megállapítani. A Wikipédiában található olyan tudományosan nem teljesen hitelesített „országnevsorokat” – az I. évszázadtól kezdve a XX. századig –, amelyek százévenkénti időrendi bontásban teljesnek vélt államnevsorokat közölnek (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_political_entities_in_the_). Ezek az adatsorok egyfajta tájékozódásra ugyan lehetőséget adnak, de erős forráskritikával kell használni őket. (Még a XIX. század közepén is megjelentek olyan államstatisztikai táblázatok [tabellák], atlaszok, amelyek magasan kvalifikált, tájékozott szerzői is gondokkal küzdöttek a korabeli államok számának és azok területeinek a meghatározásával.)

Az óvilági kontinensek (Afrika, Ázsia, Európa) folyamatainak kölcsönhatásai történetileg nagyon korán megjelentek, a létrejött államszerű képződmények nem szigetelődtek el egymástól. (Sok esetben a háború jelentette közöttük a legszorosabb kapcsolatot.) A Földközi-tenger medencéje és tágabb környéke minden tekintetben a kölcsönhatások kitüntetett területe volt. A tenger az együtt élő kultúrák, civilizációk érintkezési (részben küzdelmeik) térszíne volt.

Az európaiak nagy földrajzi felfedezései, majd a felfedezett és birtokba vett újvilági részek (Debenham 1960) gazdasági kiaknázása s politikai uralmi, gazdasági integrálása (gyarmatosítása) azt jelentette, hogy felszámolták, elpusztították az újvilági birodalmakat, államokat. A XVI. századtól Európa, pontosabban a történetileg változó, mindenkori meghatározó európai hatalmak uralták a Föld jelentős területeit, s szervezték meg és tartották fenn évszázadokon keresztül az Európa-centrikus világ gazdaságot és világpolitikai hatalmi rendszert (Ormos–Majoros 1998).

A tordasillasi egyezményvel (1494) megjelent az ismert és ismeretlen területek (nyugati félteke) uralmi rendjének megosztására irányuló pápai beavatkozás. A spanyol és portugál érdekszférát határolták el, ami néhány évtizeden belül érvényét veszítette ugyan az új gyarmatosító hatalmak megjelenése és érdekérvényesítése miatt, de az „egyeztetett felosztás, kölcsönösen elfogadott uralom” politikája ezzel a megállapodással mélyen beivódott az európai hatalmak politikai gondolkodásába, majd gyakorlatába.

A gyarmatosító és jelentős gyarmatbirodalmakat kiépítő hatalmak (spanyolok, portugálok, hollandok, franciák, ango-

lok, oroszok stb.) gazdasági, politikai, katonai, vallási, kulturális, nyelvi stb. hatásokat is gyakoroltak a megszerzett területek népességére. A gyarmatosítás hagyományos technikája révén Európa és az európai ember uralmi pozícióba került a Föld nagy részén.

A nemzetközi kapcsolatok történetének alakulására vonatkozóan vannak olyan megközelítések, melyek az 1500-as évektől kezdve egységes korszakként elemzik a hosszú távú folyamatok meghatározó tartalmát. Többen úgy látják, hogy nemcsak az államosodási folyamat bontakozott ki széles körben, hanem a mindenkori nemzetközi rendszerben létrejöttek a meghatározó (nagy)hatalmak is. Így 1500–2000 között valójában egy világtörténeti korszakról kell beszélni, a nagyhatalmi politikai-területi rendszerről (Goldstein 1996, Kennedy 1992, Rourke 1991, Wallerstein 1983).

Az európai gyarmatosítók lényegében az európai intézményeket exportálták a birtokba vett területekre. A gyarmatok megváltozó, új típusú politikai szerepét, súlyát jelezte az amerikai függetlenségi háború, melynek eredményeként 1776-ban létrejött az Amerikai Egyesült Államok (mint az európai telepesek által alapított és európai sajátosságokat hordozó állam), mely később meghatározó kontinentális, s végül világpolitikai, gazdasági-hatalmi szerepre tett szert.

Több felfogásban a francia forradalommal (1789) meginduló folyamatokat (nemzetállamosodás) tekintik a modern államalakulások meghatározó kezdetének, kiinduló állapotának, viszonyítási metszetének. 1789-ben 23 minden tekintetben önálló, független, szuverén, elismert, cselekvőképes stb. politikai államtényezőt szokás számításba venni (Paxton

1990). Ez egyben azt is jelenti, hogy egy rendkívül szűk, döntően európai államkör formálta a már alapjaiban ismert Föld hatalmi és területi folyamatainak alakulását.

Nem a diplomaták vagy vezető politikusok (őket a külügyminisztériumok hivatalból tájékoztatták és tájékoztatják ma is a világban végbemenő területi átrendeződési folyamatokról), hanem a sokszor emlegetett „művelt nagyközönség” tájékozódási lehetőségeinek megteremtése fontos lépés volt a témánk szempontjából is (erre a célra készül az ELKH zsebkönyvsorozata is). Az államosodási folyamatok gyors változása, az államok szerepének felértékelődése megjelent a földrajztudomány keretei között is, előtérbe került ismét az államok mibenlétének, jelentőségének és hatásainak a kutatása. Ezek a munkák kezdetben (a XVI. században) latin nyelven jelentek meg, majd részben a reformáció hatására megindult az államismereti művek anyanyelvi kiadásának folyamata is. A globális és nemzeti „államisme” irodalom Németországban A. F. Büschling (1724–1793) munkásságában érte el csúcspontját.

A Föld felszínének politikai-uralmi térrendszere – a történetileg korán kialakult magterületek fejlődésével – fokozatosan vált teljes térkitöltésű területi rendszerré. A mai szemléző számára talán furcsa J. G. A. Galletti (1750–1828) tizenegy kiadást megélt, sok nyelven megjelent, nemzetközileg jegyzett atlasza (magyarul is két kiadást élt meg). A XIX. század első felében, pl. Afrika esetében még területileg elkülönült uralmi egységeket mutat, a politikai terek nem határosak egymással, avagy „Ausztrália még üres, államnélküli tér”. Az atlasz térképi, táblázatos és szöveges elemzéseinek kiemelt része volt a „politikai földrajz”, a Föld mint az ember lakhelye és álla-

mainak a bemutatása. A második magyar kiadást átdolgozásban megjelentető Falk Miksa az előszóban már arra utalt, hogy a „mi cosmopolitikus korunkban” az emberek már csak ilyen, összegző jellegű atlasz alapján tudnak tájékozódni a világ folyamatosan változó képéről, az államok átalakulásairól (Galletti 1857).

A Statesman's Yearbook tekinthető – 1864-től évente megjelentetve – a világ első olyan kiadványsorozatának, amely a recens politikai és területi folyamatok bemutatását tűzte ki célul. A kötetek folyamatosan követték a világban végbemenő globális átalakulások nagyon sok szegmensét, részletekbe menően a politikai és államterületi változásokat. A közölt térképanyag gazdag és minden tekintetben pontosságra törekvő volt.

Az Európán belüli lekötelezettségek, konfliktusok eredményeként megnőtt a korábban függő, gyarmati területek mozgási lehetősége (pl. Latin-Amerika nagy része a XIX. században politikai tekintetben függetlenné vált, a kontinens politikai térképe alapvetően megváltozott). Monroe, az USA elnöke – részben védekezésként, részben pedig távlati politikai célként – már ekkor megfogalmazta az „Amerika az amerikaiaké” elvet (1823).

A. Balbi (1782–1848) olasz geográfus világleíró könyvsorozata globális kézikönyvvé vált. A magyar átdolgozást Czirbusz Géza végezte el az 1883. évi német kiadás alapján 1893–1903 között. Minden kontinens esetében felvetődött az államok bizonytalan száma. Leginkább Európa tekintetében fogalmazott sajátosan a századfordulón. „Európa politikai leírása” elemzésekor összefoglalta a korszak alapvető államföldrajzi dilemmáját: „Statisztikai összeállítások szerint 77 államot

számlálnak Európában és pedig 46 monarchiát, 31 köztársaságot. A 77 állam közt 51 két frigyálladalomba egyesítettet (Svájcz és Németország)...” (Czirbusz 1903, 130). A különböző korabeli országlexikonok adatait is áttekintve 25 „tényleg államot” (hat nagyhatalmat, 13 középállamot, hat kisállamot) elemzett Európában.

Friedrich Ratzel politikai földrajzi monográfiája (Ratzel 1897) az imperializmus világának gyors átalakulási folyamatai között próbált – tudományos kategóriákba foglalva a folyamatok lényegét – eligazítást adni. Számára az organikus eredetű állam (az államok államcsírákból indultak a legtöbb esetben fejlődésnek, fokozatosan fejlődtek érett képződménnyé) a politikai földrajz alapkategóriájaként jelent meg, a folyamatok az államon belül, az államok között vagy az államok fölött bontakoztak ki. Ratzel hatása nemcsak Európában, hanem az USA-ban is megjelent.

Az I. világháború utáni világ új berendezkedését globálisan I. Bowman – aki tagja volt a Párizsban tárgyaló amerikai békedelegációnak – dolgozta fel és mutatta be (Bowman 1921). Bowman a győztesek alapállásából tekintett az új világra, kevés érzékenységet mutatott a legyőzöttek iránt.

Az Orosz Birodalom összeomlása utáni hatalmas kelet-európai átalakulásról egy oroszországi menekült közgazdász adott részletekbe menő információkat a magyar földrajzos társadalom számára (Anderson 1923), különös tekintettel a birodalomról leszakadt területek új államaira.

A megalakuló Népszövetség a háborúban 44 győztes és semleges tagja a világháború után kialakított nemzetközi világrend védelmezőjeként lépett fel. A konszolidáció után a vesztesek is beléphettek a szervezetbe, majd a két világháború

között mintegy „átjáróházzá vált” (belépések, kilépések, kizárások).

Rudolf Kjellén (1864–1922) svéd államtudós kísérletet tett a történeti államfejlődési folyamatok, a nagyhatalommá válás, a korabeli állami struktúrák belső és külső mozzgatórugóinak feltárására. A „geopolitika” fogalma nem földrajzi, hanem államtudományi kategóriaként született meg 1899-ben. Magyarországon Czirbusz Géza a földrajztudomány, az „anthropogeográfia” részévé tette a geopolitikát (Czirbusz 1919).

A két világháború közötti időszak a politikai, s részeként az államföldrajz, valamint a geopolitika robbanásszerű fejlődésének időszaka. Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy az objektivitásra és tudományosságra való törekvés mellett alapvető értékrendi eltérések mutatkoztak a győztesek és a vesztesek földrajztudományában. A győzteseket az angol, amerikai és francia, míg a veszteseket a német földrajztudomány képviselte, s a kis vesztesek között nem lehet említés nélkül hagyni a magyarokat sem (Kalmár é. n./1942, Prinz-Teleki-Cholnoky é. n., Rónai 1939, Teleki 1923).

Az 1945-ben megalakult ENSZ 51 alapító tagjával (a Szovjetunió mellett Fehéroroszország és Ukrajna is tagja lett) szintén a győztesek szervezeteként jött létre, majd fokozatosan egyetemleges szervezetté vált. (Az újonnan létrejött államok létének szinte nemzetközi legitimálója lett a tagság. Napjainkban a 193 tag + két megfigyelő (Vatikán, Palesztina) a világ létező államainak döntő többségét reprezentálja.)

A II. világháború alatt formálódott az USA katonai igényeinek megfelelően az államapparátuson belül a „globális világkutatások” folyamata. 1971-ig csak belső kormányzati használatra készült a CIA World Factbookja, majd ettől kezd-

ve az évenként megjelenő kötet összeállítása nyújtja a globális folyamatok legszélesebb panorámáját.

Az internet megjelenése, majd tömeges használatúvá válása részben új lehetőségeket teremtett a folyamatosan változó világ nyomon követésére, másrészt pedig megteremtette az eltérő nézetek, különböző tudások és emlékezetek publikálásának lehetőségeit. (Külön kérdés a dezinformációs célok tömeges megjelenése az interneten, ezért a világháló csak nagymértékű forráskritikával használható a politikai földrajzi elemzések és információk tekintetében.)

A recens államosodási folyamatok kutatása valamilyen szinten és mértékben mintegy tucatnyi tudomány kutatási területét képezte az 1970-es években, így az nem a földrajztudomány, s nem az államföldrajz privilégiuma volt. A Nemzetközi Földrajzi Unió 1984-ben hozta létre az államok alakulásával, felbomlásával, a köztük lévő kapcsolatok (szövetségek formálódása) stb. alakulásával összefüggő folyamatokat mindenre kiterjedően elemző csoportját. A több ciklusban tevékenykedő (státusban emelkedő) szervezett kutatások jelentős eredményeket produkáltak (www.cas.miamioh.edu/igu-cpg/IGUCPGhistory.html), több tucat alapvető monográfia és jó néhány politikai földrajzi atlasz jelent meg a kutatócsoport tagjainak közreműködésével.

A kétpólusú, megosztott világ összeomlása után, a hidegháború végén Európában bontakoztak ki a legsajátosabb államtörténeti változások. Az NDK beolvadt az NSZK-ba, etnikai alapon létrejött az új német egység. Az európai soknemzetiségű, föderalista berendezkedésű szocialista országok súlyos válságba kerültek a hidegháború végére. Jugoszlávia 1991 nyarán meginduló szétesése fél tucat új, független álla-

mot eredményezett. A Szovjetunió a hidegháború veszteseként furcsa (világhatalomként érdemi katonai vereség nélkül) önfelszámolást hajtott végre 1991 karácsonyán, s 15 tagköztársaságra esett szét. Csehszlovákia „bársonyos” szétválása 1993 elején csak két új államot eredményezett.

Az információrobbanás ellenére ma sincs egységes, minden állam által elfogadott, pontos államszámunk. Az állami lét nemcsak területet, népességszámot, belső államszervezetet és államhatárokat jelent, hanem legalább a szomszédos államok részéről diplomáciai elismerést is megkövetel. Több olyan „államszerű képződmény” van, amelyek csak részleges szomszédosági és nagyhatalmi elismerésben részesülnek (például Koszovó), amelynek korlátozott a diplomáciai elismerése, s egyetlen nagyhatalom sem ismeri el önálló államként (például Tajvan), s van jó néhány olyan képződmény is, melyet csak „kreálója” ismer el (például Észak-ciprusi Török Köztársaság). Tovább lehetne sorolni a képlékeny helyzeteket, eseteket (például az Orosz Föderáció európai határtertségében).

Az államosodási kérdések a XXI. században is napirenden vannak mind Európában, mind az egész világon. Eredménytelen függetlenségi népszavazás történt Skócia esetében, Katalóniában pedig alkotmányellenesnek nyilvánított, de formálisan eredményes népszavazás után a szervezőknek menekülniük kellett. A Csendes-óceánban fekvő Új-Kaledónia lakossága 2021 decemberében az utolsó (harmadik) népszavazási lehetőségkor úgy döntött, hogy nem kíván függetlenné válni, s nem hajlandó elszakadni Franciaországtól.